

בשבת שעברה נפטר, הרב יונתן זקס, אין ספק שהרב זקס שלא הכרתיו אלא מפי כתבו, אך מכתביו עולה שמדובר באדם, רחב אופקים, בעל ידע רחב והסתכלות עמוקה, אדם שקידש שם שמייים, והתקיים בו הפסוק: "ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה", ונביא מעט מדבריו המאירים לפרשה השבוע, דברים שנותנים השראה ומרוממים את הרוח.

שמה של פרשתנו נשמע פרדוקסלי. היא קרויה "חיי שרה" אך פותחת במות שרה. לקראת סופה היא אף מספרת על מות אברהם. אפשר כמובן להסתפק בכך שאלו הן המילים הראשונות בפרשה – ובכל זאת, האין זה מוזר שפרשה שמספרת על מוות קרויה "חיים"? נראה לי שהתשובה טמונה בכך שפעמים רבות המוות ודרך ההתמודדות שלנו איתו הם פרשנות לחייו ולאופן שאנו חיים אותם.

הפרדוקס מצוי בפרשה גם מעבר לשמה. מפורסם פירושו של רש"י על המילים העודפות-לכאורה "שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה" בפסוק "וַיְהִי חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה": "כולן שווין לטובה". איך אפשר לומר ששנות חייה של שרה היו כולן טובות? כלום לא נלקחה פעמיים להרמונות מלכים זרים, במצרים ובגרר, תוך שהיא ממלאת את הוראתו של בעלה לומר שהיא אחותו? ומה עם שנות העקרות הארוכות שלה, שבאו בניגוד להבטחותיו החוזרות של האל שיהיו לה צאצאים רבים? ומה בנוגע להתעמרות של שפחתה הגר בה, בגבירתה, לאחר שבצתה שלה לקח אותה אברהם לאישה שנייה והיא הרתה לו? חיי שרה היו רצופים אכזבות ואי-ודאות. איך אפשר להעלות על הדעת שכל שנותיה היו טובות באותה מידה?

ואם באשר לשרה מביאנו לידי תמיהה פירוש רש"י, הנה באים הכתובים עצמם ומעוררים תמיהה דומה לגבי אברהם. מיד לאחר שהתורה מספרת על קניית אחוזת הקבר של שרה, היא מציינת: "וַאֲבָרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים, וְהָ בָרַךְ אֶת אֲבָרָהָם בְּכָל" (כד, א). האומנם? והלאו שבע פעמים הבטיח האל לאברהם את ארץ כנען, והנה כאשר שרה מתה לא הייתה ברשותו אפילו חלקת קרקע קטנה לקבור אותה, והוא נאלץ להיכנס למשא ומתן מורכב ואפילו משפיל עם החיתים, שכבר בתחילתו נאלץ להודות, "גֵּר וְתוֹשֵׁב אֲנִי עִמָּכֶם" (כג, ד). איך אפשר לומר שהשם בירך את אברהם בכול? תמיהה זו עולה שוב בתיאור מותו של אברהם, תיאור מחמם-לב מאין כמוהו: "וַיָּגַע וַיָּמָת אֲבָרָהָם בְּשִׁיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשֶׁבַע וַיֵּאֶסֶף אֶל עַמּוּי" (כה, ח). שָׁבַע? מי שהובטח לו שייעשה לגוי גדול, לאב המון גוים, ושיירש את כל ארץ כנען, ולא זכה לראות אף לא אחת מהבטחות אלו בהתממשות?

התשובה היא, שוב, שכדי להבין את המוות עלינו להבין את החיים.

יש לי רגשות מעורבים כלפי פרידריך ניטשה. הוא היה מן המבריקים שבהוגים בעידן המודרני, אבל גם מן המסוכנים בהם. ובכל זאת, אחת המימרות המפורסמות שלו היא עמוקה ונכונה גם יחד: "מי שיש לו בחייו 'למה' יכול לסבול כמעט כל 'איך'".

אברהם ושרה הם דוגמה, מן הבולטות בהיסטוריה, לאנשים שהיה בחייהם "למה". כל מסלול חייהם התהווה כמענה לקריאתו של האל, שאמר להם לעזוב את ביתם ואת משפחתם ולצאת ליעד בלתי ידוע, ללכת לגור בארץ שהם יהיו בה גרים-ותושבים, לעזוב כל עוגן ומבטח בחייהם, ולחיות חיים של צדק ויושר מתוך אמונה שלמה כי כך יצעדו צעד ראשון בבניית עם, ארץ, אמונה ודרך חיים שכל בני האדם יתברכו בהם.

התורה איננה מספרת איך הרגישו אברהם ויצחק כשהלכו להר המוריה. היא גם אינה מדווחת לנו מה הרגישה שרה כשהוכנסה להרמונות פרעה ואבימלך. למעט כמה חריגים בולטים, כמעט שאיננו יודעים איך הרגיש מי מגיבורי התורה. כאן טמונה חשיבותן הרבה של שתי האמירות על אברהם – שהשם בירך אותו בכול, ושהוא מת זקן ושבע. וכאשר רש"י אומר כי כל שנותיה של שרה היו טובות באותה מידה, הוא מייחס לה את אשר מייחס הכתוב לאברהם: תחושת רוממות שלווה לנוכח המוות, שישודה ביחס רוגע אל החיים. אברהם ידע שכל אשר קרה לו, גם הרע והמר, היה חלק מהמסע שהאלוהים שלח אליו אותו ואת שרה, ובאמונה ובביטחון הלך בגיא צלמות בלי לירוא רע, כי ידע שהקדוש ברוך הוא עִמָּדוּ.

בשנת 2017 הופיע ספר בלתי-רגיל והיה לרב-מכר עולמי. אחד הדברים שעשוהו לבלתי-רגיל היה העובדה שחיברה אותו אישה בת תשעים ושזה היה ספרה הראשון. ועוד: שהיא שרדה במחנה

אושוויץ, ולא זו אף זו, היא שרדה אף במצעד המוות משם לקראת סוף המלחמה, שמבחינות מסוימות היה אכזרי אפילו יותר מהמחנה עצמו.

הספר נקרא 'הבחירה', והמחברת היא אדית אָגֶר. היא הגיעה לאושוויץ עם אביה, אמה ואחותה מגדה במאי 1944, בטרנספורט של 12 אלף איש מהעיר קושיצה שבסלובקיה. הוריה נרצחו ביום הגיעם. אדית הבינה זאת כשאישה במחנה הצביעה אל הארובה המעשנת ואמרה לה שעליה להתחיל לדבר על הוריה בלשון עבר. בעוז ובכוח רצון מופלאים הצליחו האחיות אדית ומגדה להישאר בחיים במחנה ובמצעד. כאשר חילצו אותה חיילים אמריקנים מערמת גופות ביער אוסטרי, היא הייתה חולה בטיפוס, בדלקת ריאות ובדלקת קרום הריאה, וגבה היה שבור. כעבור שנה החלים גופה, והיא התחתנה והייתה לאם. לריפוי הנפש נדרש זמן רב יותר – ולימים הפך ריפוי נפשם של אחרים למקצועה של אדית בארצות הברית שם השתקעה.

בדרך לאושוויץ אמרה לאדית אימה, "אנחנו לא יודעים לאן אנחנו נוסעים, אנחנו לא יודעים מה יהיה שם, אבל אף אחד לא יכול לקחת ממך את מה שאת מכניסה למוח שלך". משפט זה היה למנגנון השרידה של אדית. בתקופה שלאחר המלחמה עבדה תחילה בבית חרושת, כדי לסייע בפרנסת המשפחה, אך בהמשך למדה פסיכולוגיה באוניברסיטה והייתה כאמור לפסיכותרפיסטית. מניסיון ההישרדות שלה הפיקה כלים לסיוע לזולת לעמוד במשברי החיים.

בתחילת ספרה היא עורכת הבחנה חשובה ביותר בין היות-קורבן, שהיא עובדה אובייקטיבית, לבין קורבניות, שהיא תגובה סובייקטיבית של הקורבן. על הראשונה כתבה –

כולנו עלולים להיות קורבנות באופן זה או אחר. בשלב מסוים בחיינו נחוה פגיעה, אסון או התעמרות, שייגרמו בידי נסיבות או אנשים או מוסדות שאין לנו שליטה בהם, או שליטתנו בהם מוגבלת. כאלה הם החיים. וזוהי היות-קורבן. היא באה מבחוץ.

ואילו באשר לשנייה –

לעומת זאת, הקורבניות באה מבפנים. איש אינו יכול לעשותכם קורבניים; רק אתם עצמכם. אנו נעשים כאלה לא בגלל מה שקורה לנו אלא מפני שאנחנו בוחרים לדבוק בקורבניותנו. אנחנו מפתחים תודעה קורבנית – צורת חשיבה והווייה שהינה נוקשה, מאשימה, פסימית, תקועה בעבר, נוסרת, ענישתית ונטולת סייגים וגבולות בריאים.

בראיון לרגל הופעת הספר אמרה, "למדתי לא לתור אחר האושר מחוצה לי. נולדנו עם אהבה ועם שמחה. הן נמצאות בתוכנו. הן שם תמיד".

את הלך הנפש המיוחד הזה למדנו מניצולי שואה כמו אדית אגר וכמו ויקטור פראנקל. אך לאמיתו של דבר הוא התקיים עוד מבראשית, מאברהם ושרה, שעמדו בכל ההתעמרות שהתעמר בהם גורלם, גם כשדומה היה שהן מכשילות את שליחותם – ולמרות הכול מצאו שלווה באחרית ימיהם. הם ידעו שהסיפוק בחיים בא מבפנים ולא מבחוץ: מתחושה של ייעוד, של משימתיות, של היות נקראים לדגל; מהתנעת תהליך שאחרים ימשיכו בו אחריו; מדרך חיים שהיא חידוש הבא לעולם. הפנים דיבר אל אברהם ושרה, לא החוץ; האמונה, לא נסיבות החיים הטורדות.

אני מאמין שהאמונה עוזרת לנו למצוא את ה"למה" המאפשר לנו לשאת כמעט כל "איך". שלווה מותם של שרה ואברהם היא עדות נצחית לדרך חייהם.